

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 3. července 2012 ve věci č. 34806/04 – *X proti Finsku*

Senát čtvrté sekce Soudu jednomyslně shledal porušení čl. 5 odst. 1 Úmluvy v souvislosti s rozhodnutím o dalším zadržování stěžovatelky v psychiatrické nemocnici, neboť vnitrostátní právo neposkytovalo dostatečné záruky proti svévoli. Soud rovněž jednomyslně dospěl k závěru, že z obdobného důvodu došlo v souvislosti s nuceným podáváním léků k porušení článku 8 Úmluvy.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovatelka je pediatřka, která byla v roce 2001 zatčena pro podezření z napomáhání ženě, jež unesla svou dceru žijící mimo její péči. K tomu mělo dojít v prosinci 2000, dne, kdy matka přivedla dceru na lékařskou prohlídku do stěžovatelčiny soukromé praxe. Matka po provedení lékařské prohlídky nevrátila dceru do Centra pro podporu rodiny, kde byla očekávána. Dceru si nechala u sebe až do dubna 2001, kdy byla nalezena státními orgány. Po nalezení dívky byla stěžovatelka propuštěna z vazby.

V dubnu 2001 bylo proti stěžovateli zahájeno trestní řízení, v jehož průběhu soud nařídil, aby podstoupila vyšetření duševního stavu. Stěžovatelka se však ani přes opakované výzvy k vyšetření nedostavila. V říjnu 2004 byla proto znovu zatčena a následně za účelem provedení vyšetření umístěna do psychiatrické nemocnice na dobu dvou měsíců. Posuzující lékař shledal, že stěžovatelka trpí psychotickou duševní poruchou s bludy a že v době údajného spáchání skutku nebyla trestně odpovědná. Dále dospěl k závěru, že jsou v případě stěžovatelky splněny zákonné podmínky pro nedobrovolnou hospitalizaci a že potřebuje nedobrovolnou léčbu, již nelze poskytovat ambulantně. Na základě tohoto posudku tzv. Rada soudní psychiatrie, orgán příslušný k tomuto typu rozhodnutí, nařídila nedobrovolnou léčbu stěžovatelky v psychiatrické nemocnici. Vzhledem k tomu, že stěžovatelka soustavně odmítala brát léky perorálně, nemocnice v březnu 2005 rozhodla o pokračování léčby proti její vůli podáváním injekcí.

Stěžovatelka počáteční rozhodnutí Rady soudní psychiatrie o jejím zadržování v nemocnici napadla u nejvyššího správního soudu, avšak bez úspěchu. Následně vedoucí lékař v psychiatrické nemocnici nejprve v červenci 2005 a dalším rozhodnutím v lednu 2006 rozhodl, že je nutné v nedobrovolné léčbě pokračovat. Proti oběma rozhodnutím se stěžovatelka odvolala ke správním soudům. Ty však rozhodnutí vedoucího lékaře potvrdily. Stěžovatelka také opakovaně zpochybňovala své umístění v psychiatrické nemocnici a nedobrovolnou léčbu před vnitrostátními orgány, včetně ministra spravedlnosti, ombudsmana a policie. Státní orgány však shledaly, že buď nemohou zasahovat do rozhodování o podávání léků, nebo že nebyl spáchán žádný trestný čin.

V lednu 2006 byla stěžovatelka z psychiatrické nemocnice propuštěna a v červnu téhož roku byla ukončena i její nedobrovolná léčba. V trestním řízení bylo zjištěno, že se stěžovatelka dopustila nápomoci a návodu matce k únosu její dcery, ale s ohledem na její duševní poruchu nebyla trestně odpovědná.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

A. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 5 ÚMLUVY

Stěžovatelka namítala, že bylo porušeno její právo na svobodu zaručené článkem 5 Úmluvy tím, že byla od února 2005 nezákonně zadržována v psychiatrické nemocnici, ačkoli nepotřebovala nedobrovolnou péči.

a) Příslušné obecné zásady

Soud nejprve odkázal na ustálenou judikaturu a zopakoval obecné zásady týkající se článku 5 Úmluvy. Podotkl, že výrazy „zákonný“ a „v souladu s řízením stanoveným zákonem“ uvedené v čl. 5 odst. 1 Úmluvy se v zásadě vztahují k vnitrostátnímu právu a vyjadřují potřebu dodržovat řízení podle tohoto

práva. Jejich podstata spočívá ve spravedlivém a řádném řízení zajišťujícím, že opatření zbavující osobu její svobody je vydáno příslušným orgánem a není svévolné (*Winterwerp proti Nizozemsku*, č. 6301/73, rozsudek ze dne 24. října 1973, § 45). Dle Soudu však ke splnění požadavku zákonnosti podle čl. 5 odst. 1 písm. e) Úmluvy nepostačuje pouze dodržení vnitrostátního práva. Samo vnitrostátní právo totiž musí být v souladu s Úmluvou, včetně zásad z ní vyplývajících, zejména pak zásadou právního státu uvedenou v preambuli Úmluvy. Výraz „v souladu s řízením stanoveným zákonem“ po vnitrostátním právu vyžaduje spravedlivé a řádné řízení a existenci přiměřené právní ochrany (*Winterwerp proti Nizozemsku*, cit. výše, § 45).

Mimoto Soud zopakoval tři minimální podmínky pro zákonné zadržení duševně nemocné osoby podle čl. 5 odst. 1 písm. e) Úmluvy: (i) musí být spolehlivě prokázáno, že osoba je duševně nemocná, tj. duševní porucha musí být prokázána před příslušným orgánem na základě objektivních lékařských důkazů; (ii) duševní porucha musí být takového druhu či stupně, který nezbytně vyžaduje zadržení; a (iii) další zadržování musí záviset na přetrvávání takové poruchy (*Winterwerp proti Nizozemsku*, cit. výše, § 39). Navíc, zadržení osoby je tak závažným opatřením, že může být odůvodněné pouze tehdy, pokud méně přísná opatření nejsou k ochraně osoby nebo veřejného zájmu, který by zadržení osoby mohl vyžadovat, dostatečná (*Witold Litwa proti Polsku*, č. 26629/95, rozsudek ze dne 4. dubna 2000, § 78).

b) Použití obecných zásad na skutkové okolnosti věci

Soud úvodem zkoumal, zda bylo rozhodnutí o zadržení stěžovatelky z důvodu poskytování nedobrovolné péče v souladu s vnitrostátním právem. K tomu zjistil, že dotyčné rozhodnutí bylo přijato Radou soudní psychiatrie, nezávislým speciálním orgánem, jehož rozhodovací pravomoc vyplývala ze zákona o duševním zdraví. Rozhodnutí bylo založeno na důkladném psychiatrickém posouzení lékařem, který se neúčastnil na rozhodování o zadržování stěžovatelky, a následně bylo potvrzeno nejvyšším správním soudem. Rozhodnutí o pokračování v nedobrovolné péči byla, dle zjištění Soudu, učiněna, v souladu s vnitrostátním právem, vedoucím lékařem psychiatrické nemocnice na základě lékařské zprávy druhého lékaře z téže nemocnice. Obě rozhodnutí vedoucího lékaře byla potvrzena správním soudem. Stěžovatelka se proti těmto rozhodnutím odvolala, nicméně v obou případech soud její odvolání zamítl. Soud proto shledal, že rozhodování na vnitrostátní úrovni se vždy řídilo vnitrostátním právem.

Soud se dále zaměřil na ověření, zda postup stanovený vnitrostátním právem splňuje kvalitativní požadavky vyplývající z výrazu „v souladu s řízením stanoveným zákonem“. Ohledně požadavků na kvalitu vnitrostátní úpravy Soud konstatoval, že vnitrostátní právo bylo dostatečně přístupné a předvídatelné. Soud však znovu připomněl, že musí být také v souladu se zásadou právního státu. V souvislosti se zbavením svobody tedy musí jednotlivci poskytovat určitou ochranu před svévolným zasahováním do jeho práv zaručených článkem 5 Úmluvy. V tomto ohledu Soud shledal, že počáteční rozhodnutí o zadržení stěžovatelky z důvodu nedobrovolné léčby přijaté Radou soudní psychiatrie, jejíž rozhodnutí jsou předmětem soudního přezkumu, se z hlediska právního státu nejeví jako problematická. Pokud však jde o rozhodnutí o pokračování v nedobrovolné léčbě stěžovatelky, neexistovaly dostatečné záruky proti svévoli.

Soud především upozornil na to, že v souladu s vnitrostátním právem provádějí lékařské posouzení, na základě něhož se rozhoduje o pokračování v zadržování jednotlivce, dva lékaři z dané nemocnice. V důsledku tohoto postupu pacienti ztrácí možnost získat druhý, nezávislý psychiatrický názor. Soud přitom tuto možnost považuje za důležitou záruku proti možné svévoli v rozhodování o pokračování v nedobrovolné péči. Soud také poznamenal, že ve finských psychiatrických nemocnicích dochází k pravidelnému přezkumu potřeby pokračovat v nedobrovolné léčbě každých šest měsíců, což je i jediná možnost, kdy se může přezkoumat trvání důvodů pro držení v nemocnici. Zdá se, že pacient zadržený v psychiatrické nemocnici nemá možnost sám řízení k přezkumu zahájit. Soud znovu připomněl, že již v dřívější judikatuře shledal, že pravidelný přezkum, ve kterém iniciativa náleží pouze úřadům, není sám o sobě dostatečný (*Rakevich proti Rusku*, č. 5897/00, rozsudek ze dne 28. října 2003, § 43–44).

S ohledem na tyto skutečnosti Soud rozhodl, že v souvislosti s rozhodnutím o pokračování v zadržování stěžovatelky došlo k porušení čl. 5 odst. 1 písm. e) Úmluvy.

B. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY

Stěžovatelka dále namítala, že byla v rozporu s článkem 8 Úmluvy podrobena nucenému podávání léků, ačkoliv byla zdravá a léčbu nepotřebovala.

Soud zopakoval, že provedením lékařského zákroku proti vůli jedince dochází k zásahu do respektování jeho soukromého života, především jeho práva na fyzickou integritu (*Glass proti Spojenému království*, č. 61827/00, rozsudek ze dne 9. března 2004, § 70). Žalovaná vláda nerozporovala, že nucené podávání léků představovalo zásah do fyzické integrity stěžovatelky ve smyslu čl. 8 odst. 1 Úmluvy. Soud se proto ve svém zkoumání zaměřil na zjištění, zda byl tento zásah odůvodněný dle čl. 8 odst. 2 Úmluvy, tedy zda byl v souladu se zákonem, sledoval legitimní cíl a mohl být považován za nezbytný v demokratické společnosti. V této souvislosti připomněl, že výraz „v souladu se zákonem“ ve smyslu čl. 8 odst. 2 Úmluvy cílí nejen na to, aby opatření mělo základ ve vnitrostátním právu, ale zakotvuje také požadavky na kvalitu dotčeného práva. Konkrétně vyžaduje, aby bylo pro jednotlivce přístupné, předvídatelné a slučitelné se zásadou právního státu (*Herczegfalvy proti Rakousku*, č. 10533/83, rozsudek ze dne 24. září 1992, § 88).

Možnost ošetřujícího lékaře rozhodnout o léčbě pacienta, bez ohledu na jeho přání, včetně nuceného podávání léků, vyplývala ze zákona o duševním zdraví. Zásah tedy měl ve vnitrostátním právu svůj právní základ. Co se týče kvality dotčeného práva, Soud shledal zákon o duševním zdraví jako dostatečně jasný, přístupný a předvídatelný. Stran požadavku, aby byl dotyčný zákon slučitelný se zásadou právního státu, Soud připomněl, že je nezbytné, aby vnitrostátní právo v oblasti nuceného podávání léků poskytovalo jednotlivci ochranu před svévolným zasahováním do jeho práv.

V této souvislosti Soud uvedl, že rozhodnutí o nedobrovolné hospitalizaci v sobě ze zákona zahrnuje také automatické povolení k léčbě pacienta, a to bez ohledu na jeho vůli. Ačkoliv se lékaři mohou pokusit získat od pacienta souhlas s léčbou předem, neexistuje žádná povinnost mít takový souhlas v písemné formě nebo souhlas vyžadovat od příbuzných či opatrovníka pacienta. Pokud pacient odmítl dát svůj souhlas nebo svůj souhlas vzal zpět, ustanovení zákona umožňovalo nucené podávání léků. Podle dotyčného zákona navíc nebylo možné proti rozhodnutí lékařů o nedobrovolné léčbě pacienta podat opravný prostředek. Stěžovatelka tak ve výsledku neměla žádnou šanci požádat o přezkum zákonnosti a přiměřenosti nuceného podávání léků, případně o zastavení nucené léčby. Stěžovatelka se sice za tímto účelem obrátila stížností na několik státních orgánů, ani jeden z nich však neměl pravomoc do léčby zasahovat. Soud zdůraznil, že nucené podávání léků je závažným zásahem do fyzické integrity jedince, a tudíž musí být založeno na právu, které zaručuje řádné záruky proti svévoli.

Soud s ohledem na výše uvedené uzavřel, že namítaný zásah nebyl v „souladu se zákonem“, jak vyžaduje čl. 8 odst. 2 Úmluvy, protože vnitrostátní právo neposkytovalo dostatečné právní záruky proti svévoli při nuceném podání léků. Došlo proto k porušení článku 8 Úmluvy.